

Namnet

Av Mats Svensson*

Under våren 2002, då det kliniska seminariet uppehöll sig speciellt med namnet och namngivningen, har vi kunnat konstatera en viss brist i den hitillsvarande teorin om kliniken, nämligen att den trots att Freud tidigt underströk namnets betydelse för bortträngningen inte på ett tillfredsställande sätt har kunnat integrera detta väsentliga element i sin framställning av den analytiska erfarenheten.

Vad som ännu krävdes för att kunna ta detta steg var något som påbörjas men inte slutförs i Lacans bearbetning av den analytiska erfarenheten: en tydlig distinktion mellan *namn* och *betecknande*. Denna distinktion uppträder för första gången i Lacans uppsats i *Écrits* om fallet Schreber, *D'une question préliminaire à tout traitement possible de la psychose* (1957-58). Hos Lacan finner vi teorin att det så kallat psykotiska talet skulle betingas av ett "förkastande av Faderns Namn". Senare talas det hos Lacan om ett mystiskt nollelement (eller en nollsignifikant) som skulle sakna betecknat innehåll. Detta hade i princip redan framhållits av Freud i hans uppfattning av den så kallade urbortträngningen, som enligt honom till skillnad från den sekundära bortträngningen för att verka endast förfogar över motladdningen. Men Freuds version har för det mesta lästs under ideologiska förtecken som någonting som utspelade sig i det förflutna, till exempel i subjektets tidigaste barndom. Detta är en felsyn. Det finns inte något ursprung: det ursprungliga kan endast förstås som det ursprungliga, aktuella talet. Ursprunget självt är alltså mytiskt (eller mytologiskt).

Det är här distinktionen mellan namn och betecknande kommer in. Om vi följer Freuds noggranna analyser av bortträngningen, så kan vi visa att denna bortträngningshandling väsentligen består i att förvandla ett betecknande element till ett namn genom att beröva det dess "enda drag", dess ena, och

* Mats Svensson är psykoanalytiker och företagare.

nollställa det. Namnet är noll, medan det betecknande är ett. Den Andre (eller det Andra) är intervallet mellan nollan (namnet) och ettan (det betecknande¹). Detta antagande gör att vi inte längre behöver tänka oss det omedvetna som en särskild lokalitet, till exempel som en underbelägenhet. Det fungerar i talet som namngivningens logik, och i närbelägenhetens domän.

*

Om man följer lingvisten Roman Jakobsons utforskning av barnspråket och afasin kan man göra gällande att Freuds urbortträngning mycket väl skulle kunna uppfattas redan i termer av barnets *egennamn*, vilket, i och med att det för barnet på ett iögonenfallande vis framställer den *tredje personen*, ger drivfjäders till den ansträngning som ligger i tillägnelsen av talet och språket. Denna tillägnelse skulle kunna uppfattas som en erövring, från barnets sida, av sitt namn, en process som skulle fullbordas i och med att barnet "talar rent". Denna process kan också sägas fullbordas genom att barnet för första gången lär sig att behärska den funktion som utgörs av första person singularis, alltså att säga *jag*. Det är viktigt att understryka att med behärsknigen av denna *funktion* följer det problematiska antagandet av den symboliska ordningen i dess princip, något som sedan blir sin egen möda.

Om *namnet* i själva verket är det betecknande för detta i strukturen erforderliga nollelement (och därmed i sin funktion och verkan principiellt skilt från det betecknande som sådant), så är det också på samma gång representanten för samma symboliska struktur som tillskrivs "den Andre". Det är inte riktigt att säga att namnet inte utbyts, eftersom namnet faktiskt utbyts, men bara mot ett annat namn, som inte är det egna. Vi kan kortfattat och allmänt säga att det betecknande utbyts och kombineras i talet på ett annat betydligt friare sätt och med andra och mindre konsekvenser för den talande än namnet.

Namnet är den instans genom vilken vår status som talande varelser meddelas till oss. Detta sker genom vår förankring i den tredje personen. Pro-

¹ Detta enligt en viktig variant av Armando Verdigliones "tredelningar av tecknet".

nomina är alla tredje person, speciellt är även "jag" tredje person. Detta är viktigt att inse. Första person är en fiktion härledd från tredje person, inte omvänt. Första person är framför allt den talandes bekräftelse av sin förbundenhet med den Andres struktur. Och namnet är nollelement, det betecknande däremot ettelement. Namnet är nollställigt, medan det betecknande är enställigt. Namnet är den nollpunkt varifrån räkningen börjar. Serien börjar med noll inte med ett. Detta betyder i sin tur att det så kallade första betecknande elementet, S_1 , som skulle sakna betecknat innehåll, är en myt, eller rent av ett fel, eftersom dess plats redan upptas av namnet, som visserligen kan sägas inte ha något betecknat innehåll (det klyvs inte), men däremot en fast referent, den talandes kropp. Och inte bara kropp: alla angelägenheter som berör den talande personligen kommer att passera via denna referent. Namnets funktion konstituerar således ett förhållande mellan "kroppen" och "scenen".

För Lacan var detta något oförklarligt i samma mån som han konstaterade att namnet inte har något fastställbart förhållande till "det reella". *Nomina non sunt consequentia rerum*²: men i alla våra förhållanden som på något sätt rör sig med talet och språket måste vi dock "respektera namnen".

Vitsen på namn har en särskild betydelse, som Freud underströk. Bortträngningen eller rättare sagt bortträngningshandlingen är den instans som omvandlar ett betecknande element till ett namn. Från ett till noll: denna handling aktualiserar intervallet, alltså den Andre (eller det Andra).

Det ursprungliga talet är det aktuella. Det finns inget annat tal än det aktuella, och i denna egenskap är detta tal ursprungligt. Därför är urbortträngningens märke påtagligt i den aktuella talakten.

Att bli namnlös är att kunna utbytas mot vem eller vad som helst. Detta är innebörden av vitsarna på egennamn. Något sådant var det som drabbade

² Titeln på ett av Jacques Lacans seminarier våren 1977. Om namnen inte har något fastställbart förhållande till verkligheten (till det reella), så blir psykoanalysen något påhittat, något som har med skenet att göra. Men det gör inte psykoanalysen mindre angelägen (som Lacan kanske i talande stund trodde), och inte heller mindre begreppsmässigt klar i sin syftning, så snart man gjort en konsekvent distinktion mellan betecknande (ett) och namn (noll), med det intervall som följer (den Andre, eller det Andra). Samtidigt tar skenet det reellas plats. Och vi måste i fortsättningen ta ansvar för att psykoanalysen är "du chiqué", alltså en konst på skendimensionens villkor.

Lacan när han i samband med den så kallade exkommunikationen blev, som han uttryckte sig, "förhandlad". Namnet är normalt sett en gräns mot utbytbarheten.

Om bortträngningshandlingen således omvandlar ett betecknande element till ett namn så betyder det att detta betecknande element förlorar en del av sin utbytbarhet. Mer radikalt kan vi säga att bortträngningen innebär förlusten av den utbytbarhet som vidhåftar det betecknande *för just det element som har trängts bort*. Vi vet också att en rad andra element dras med i fallet. Det är detta som gör att bortträngningsfunktionen kan bli dysfunktionell och hindra den talande personen i en eller annan av sina funktioner.

Den italienske psykoanalytikern och författaren Armando Verdiglione definierar skillnaden mellan namn och betecknande på följande sätt: *Det betecknande, som har blivit bortträngt, fungerar som namn i anslutning till ett annat betecknande*. Det betyder att när detta bortträngda element identifieras "med jag" kan det också upphävas. Men bortträngningsprocessen vill just precis *inte* detta. Den innehåller ett inre motstånd. Den vill framställa en ersättning som aldrig kan bli i situationen tillfredsställande, nämligen ett symptom. Därefter existerar den talande på symptombildningens villkor, med de begränsningar som följer därav. Man kan säga: hans existens dikteras av symptombildningens villkor. Det är neurosens villkor: det neurotiska symptomet uppstår i dialektiken mellan bortträngning och motstånd.

*

Vad vi tror oss kunna bidra med för att upplysa Freuds teori om bortträngningen och symptombildningen, alltså en kärna i den psykoanalytiska kliniken, härstammar på ett väsentligt sätt från en läsning av Roman Jakobsons avhandling från 1941 om *Barnspråk, afasi och allmänna ljudlagar*. En för den psykoanalytiska kliniken viktig tes hänför sig till språkforskarens rön att afasin inte är *patologisk* utan *strukturell*, alltså att varje talande person kan bekräfta den erfarenhet som afatikern visar prov på, exempelvis i namnglömskan, såtillvida som namnglömskan följer samma princip som den "patologiska" afasin. En vidare följd av detta konstaterande är att namnet visar sig ha en central eller bättre specifik funktion i den talandes själva konstitu-

tion. Vi tror oss i viss mån kunna avmystifiera vad Freud i sin teori hade kallat urbortträngning på så vis att strukturen, som är den Andres struktur, härleder sig från ett nollelement som är utanför den talande och som återfinns ("har sin *Repräsentanz*") i namnet. Genom namngivningen ställs den talande i förhållande till en tredje person, en Annan eller ett Annat, som han i sin tillägnelse av språket har att erövra. Namnet är den Andres representant i talet och språket. Detta avmystifierar såväl myten om en första bortträngning (urbortträngningen) som myten om ett första betecknande element, eftersom detta första element inte existerar som ett utan som noll, som nollelement, som namn. Vad det betecknande spelet gör är att komplicera namngivningens process. Vilket finner en illustration särskilt i Jacques Lacans sena bearbetning av den analytiska erfarenheten.

*

Det finns några saker som borde preciseras beträffande vad jag på konferensen i Köpenhamn sade om Roman Jakobsons bidrag till afasiforskningen, som på en väsentlig punkt består i att ange afasin som icke patologisk, som strukturell. Genom studiet av barnspråket och afasin når han fram till ett vetenskapligt resultat som gäller talandet överhuvudtaget, det som vi brukar säga betingas av "den Andres struktur". Inte nog med att han därmed kommer in på talsvårigheten, som ju sysselsätter oss analytiker på ett särskilt sätt, men han visar oss att denna svårighet, dess symptom i talet och språket, har samma strukturlagar som barnspråket och afasin i patologisk, till exempel neurologisk mening. När jag sade att analytikerns ärende här inte är det samma som språkforskarens menade jag att den strukturella afasin för oss, i den analytiska kliniken, inte enbart är en vetenskaplig fråga, utan också något som i största allmänhet har att göra med begäret (eller etiken), så som det visar sig i den prövning av egenframställningen vars arena är den analytiska situationen³. Jag behöver inte tillägga alla de aspekter som berör den konstnärliga, till exempel litterära framställningen, som långa stycken går

³ I sitt seminarium säger Lacan 1975: "Att en Roman Jakobson har kommit att stödja några av våra ställningstaganden är inte tillräckligt för mig som analytiker."

parallella vägar med den analytiska. Armando Verdiglione skriver (1977) att “Roman Jakobsons radikala insats ligger i att ha angett afasin, inte som en patologisk störning, utan som urbortträngningens märke.” Detta kan lättast visas genom att hänvisa till det utplånade namnet i namnglömskan, i Freuds fall Signorelli: det är “urbortträngningens märke”. I själva verket är förhållandet mellan namnet och bortträngningsprocessen överhuvudtaget *specifikt*, i samma mån som talaren *själv* är direkt inbegripen i saken. Namnet är bortträngningens motstånd. Och bortträngningshandlingen tycks just kännetecknas av att omvandla det berörda betecknande elementet så att det kommer att fungera som ett namn, alltså även i de fall då det bortträngda elementet självt inte är ett egennamn (vilket det däremot var i fallet Signorelli). Därmed har ju ett hinder uppstått, på det medvetna talets nivå, för detta element att “motståndsfritt” utbytas mot och att kombineras med andra betecknande element på ett sätt som påminner om namnets betingelse, såtillvida som det upprepas som identiskt och alltså inte kan översättas. Det finns såvitt jag kan se inget annat sätt att redogöra för hur det som man kallar “en personlig sanning” fungerar. Men det är bara i förbindelse med bortträngningshandlingen som det bortträngda representerar en sanning. Sanningen kan inte upprepas, endast dess “princip”. Därav slutsatsen att endast symptomet talar sanning, aldrig “subjektet”. (Ett annat sätt att uttrycka det är att säga att symptomet inte har något subjekt.) Därav också mitt skenbart paradoxala påstående att det ursprungliga talet är det aktuella. Det ligger inte i ett nära eller avlägset förflutet. Talaren bekräftar sanningen genom sin svårighet, genom sitt symptom, som gör talet “dysfunktionellt”, så att det inte når sin “adress”. Att denna sanning är sexuell är Freuds upptäckt: det “dysfunktionella” tenderar att visa sig i en form och på ett sätt som erinrar om en situation av (ofrivillig) sexuell kulmination. Därav skenbarhetens (“semblance”) betydelse: symptomet anger skenet av en sexuell handling. En påminnelse om den sexuella njutningen, där talet regredierar i riktning mot stönet eller skriket. Ingen är villig att erkänna sitt misstag i talakten, eftersom njutningen är namnlös. Vilket också medger att läsa Freuds teori om kastrationen som, väsentligen, den möjliga eller aktuella verkan av en förlust av namnet.

Bortträngningen består alltså, om vi följer Jakobsons bearbetning, i att beröva det betecknande elementet dess enställighet, dess märke. Det nollställs. Genom att förvisas till det omedvetna förlorar det betecknande det "ena" som gör att det kan utbytas mot och kombineras med andra betecknande element. Det utslätas till ett nollelement och kan i denna egenskap inte återfinnas; därav till exempel namnglömskan och afasin. Men viktigt är att detta inte bara gäller glömskan av namn och afasin, utan överhuvudtaget är något som karaktäriserar bortträngningshandlingen (den sekundära bortträngningen). Dess verkan är att reducera det betecknande elementets ena till ett nollelement. Därmed ger den sken av ett "autentiskt utplånande"⁴.

En paradox här är att det borde gestalta sig olika beroende på om det är ett namn eller ett betecknande element som blir bortträngt. Vi kan säga att det är framför allt namnglömskan som påminner om en afasi, såtillvida som namnet utplånas (nollelementet byter lokalitet), medan bortträngningen av ett betecknande element endast refererar till ett namn, varvid symptomet får ett annat utseende: det visar den talande personen i en situation av betryck eller förvirring, till exempel när han "tappar tråden" i sin framställning.

Skillnaden i dessa båda fall är alltså mindre än man kunde tro om man utgick från en skarp distinktion mellan *namn* och *betecknande*. I namnglömskan är urbortträngningens märke så att säga patent, i felsägningen latent, det vill säga att här finns det en referens till ett namn, samtidigt som det substituerade betecknande elementet genom bortträngningen fungerar som namn, alltså förlorar sin enställighet, blir nollställigt. Detta nollelement kommer därför att betinga framställningen (genom syntaxens tvång). En fråga för oss blir vad det är som insisterar i felsägningen eller felhandlingen.

En kvinna ska presentera en man för en annan kvinna och kommer plötsligt inte på vad han heter. Bortträngningen har bemäktigt sig hans namn. Man kan nog lugnt påstå att namnet har en helt dominerande närvaro i dessa felprestationer. Så snart det omedvetna har lagt beslag på ett betecknande element förlorar det sin funktion som betecknande och reduceras till ett namn. Frågan ställs: "Vad heter det?", som också är titeln på en dikt av Sa-

⁴ På motsvarande sätt kan man säga att analysen består i att återförvandla ett element som fungerar som namn till ett betecknande och alltså "hanterligt" element. Dess effekt är återställandet av någon funktion hos individen.

muel Beckett som jag har citerat på det kliniska seminariet. På engelska: "What is the word?"

Det betecknande är det som översätts. Orden är betecknande i sitt bruk, inte i sin existens (i sig själva betyder orden ingenting). Om jag frågar efter ett sökt ord som inte faller mig in så fungerar detta ord som namn. Men när jag använder det i mitt tal är det betecknande, det vill säga det utbyts mot och kombineras med andra betecknande element.

*

Jag har alltså under våren 2002 talat en hel del om Roman Jakobsons arbeten. I slutet av trettioåret skriver han två artiklar, en på franska och en annan på tyska, som sysslar med samma ämne, något som han kallar *nolltecknet*. I matematiken fanns redan nollelementet, uttytt som "kardinaltalet för den tomma mängden". Men Jakobson utgår närmast från ett uttalande av Ferdinand de Saussure i *Kurs i allmän lingvistik*, där han säger att språket (i bemärkelsen av modersmål) kan nöja med oppositionen mellan någonting och ingenting. Den fonematiska oppositionen, som i språkvetenskaplig mening är ansvarig för all betydelse, behöver alltså inte vara en motsatsställning mellan två element, utan kan också vara en motsats mellan ett element och inget element. Nu drar Jakobson (som hämtar sina exempel huvudsakligen från sitt modersmål ryskans grammatik) visserligen inte slutsatsen att detta nolltecken på ett särskilt sätt skulle röra namngivningen, men han understryker åtminstone dess dominerande plats i språket: det fungerar allt som oftast som ett kriterium, som måttstock för språkets övriga konstruktioner. Jag ska inte gå närmare in på de lingvistiska frågeställningarna här, eftersom de mestadels är av intresse för specialisterna.

Det viktiga för mig är i stället konstaterandet att nollelementet inte bara är grundläggande för strukturen, men för att kunna vara grundläggande i detta avseende måste vara *relevant för urskillningen av betydelsen*. Detta intygar lingvisterna för mig. Men här vill jag påpeka en fara som ligger i att tala om en brist som grundläggande för strukturen, såtillvida som den är irrelevant för strukturen och för betydelsen, alltså ett symptom på metafysik

och filosofiskt stillestånd i den analytiska framställningen⁵. Att tala om bristen i denna mening är vilseledande såtillvida som nollelementet i talet och språket inte väsentligen, inte i ontologisk mening är en brist, utan märket av ett namn eller rättare sagt av en namngivning, som visar sig på så sätt att det betyder, om ni så vill, ett betecknande utan betecknat. Man har också kallat det en nollsignifikant. På denna plats defilerar annars i den analytiska framställningen hela raden av mer eller mindre metafysiska (ontologiska) begrepp: subjektet allra först, om det inte är bristen, men också fallosen som förmodat högsta objekt för njutning, när det vore riktigare att säga att det enda som i logisk rätt kan defilera där är skenet. Det som synes vara... men som intet är, utom i sin omtagning (upprepning) i den betecknande strukturen. Denna ursprungliga funktion måste, för att inte vara rent mytisk, beläggas i den konkreta talhandlingen. Det handlar som ni förstår om Freuds urbortträngning (*Urverdrängung*), myten om en första bortträngning, som efterträds av den egentliga bortträngningen och sedan det bortträngdas återkomst. Detta leder oss till det ursprungliga talet, och jag har sagt att det är det aktuella. Symptomet är där symptom i kraft av en namngivning som inte kan integreras med det betecknande spelet. Det typiska fallet är felsägningen. Urbortträngningen är det fall där ett element ställs mot inget element (dess enda medel är motladdningen, som Freud säger): därför är namnglömskan mer typisk för urbortträngningens funktion än felsägningen; den liknar också mer än den senare afasins och för den delen barnspråkets speciella uttrycksform.

Nu verkar det vara en bättre utgångspunkt att låta det en smula mytiska nollelementet provisoriskt sammanfalla med namnet och säga att detta element är urbortträngningens märke. Detta namn har fördelen att vara identifierat (såtillvida inte en brist) och specifikt. Därmed ännu ett bevis för det *kliniska fallets* unika betydelse, i alla bemärkelser.

Här, till sist, ett Freudcitrat att fundera på:

⁵ När Jacques Lacan på sjuttioalet tillfrågades om hur man borde översätta termerna *manque-à-être* och *manque-à-avoir* till engelska, en uppgift som beredde översättaren svårigheter, svarade han utan att tveka: *want to be* och *want to have*. Detta visade mig på sin tid att Lacan inte hade fallit till föga för det filosofiska talet om en bristens metafysik.

“Under inflytande av studiet av psykoneuroserna, som förevisar oss bortträngningens betydelsefulla verkningar, blir vi benägna att överskatta dess psykologiska innehåll och glömmer alltför lätt att bortträngningen inte hindrar driftrepresentanten att fortbestå i det omedvetna, att organisera sig vidare, att bilda avkomlingar och att knyta förbindelser. Bortträngningen stör verkligen endast förbindelsen till ett psykiskt system, det medvetna.” (S. Freud, *Die Verdrängung*, 1915)

Vi kan översätta: symptombildningen, som visar oss bortträngningens betydelsefulla verkningar, speciellt dess förmåga att förvandla ett betecknande element till ett namn, hindrar inte detta namn att bilda satser, att knyta nya betecknande element till sig.

Maj 2002.

mats.svensson.freudianska@telia.com